

Cercetările începute în 1962 în aşezarea hallstattiană fortificată de la Babadag¹ continuate aproape an de an până în 1981 au dus la acumularea unui bogat material arheologic ce defineşte Hallstattul timpuriu şi mijlociu din zona istro-pontică. Locuirea intensă şi îndelungată a aşezării a permis precizarea conţinutului culturii denumite de tip Babadag, evoluţia şi respectiv periodizarea acesteia, începînd din secolul XI şi pînă în secolul VII î.e.n. S-au diferenţiat două faze (Babadag I şi II) aparţinînd Hallstattului timpuriu şi o a treia fază (Babadag III), care ilustrează evoluţia specifică Hallstattului mijlociu din zona istro-pontică.

În momentul începerii săpăturilor noastre, din aşezarea hallstattiană situată pe malul înalt al lacului Babadag, se păstra doar o parte, sigur mai puţin de jumătate din întinderea sa iniţială. Cea mai mare parte a fost distrusă din vechime şi pînă în zilele noastre, prin prăbuşiri repetate ale malului înalt şi abrupt ros la bază de apele lacului². Prăbuşirile au continuat şi în perioada cercetărilor noastre, în special la limita sa de est, micşorînd tot mai mult suprafaţa aşezării (circa 100 m² în ultimii 20 ani).

Aşezarea avea condiţii optime de apărare fiind situată pe o înălţime ce prelunga ca o peninsulă terasa dinspre nord-vest, avînd ca limită spre nord-est malul înalt de 22 m al lacului şi pante accentuate spre est, sud şi vest. Astfel dealul pe care se afla aşezarea era înconjurat cel puţin din trei părţi pe de o parte de apele lacului, iar pe de alta de mlaştini. Şi totuşi săpăturile au arătat existenţa unui şanţ de apărare (adînc de 3—3,5 m şi lat de 10—12 m), care încingea dealul pe pante şi tăia contactul cu terasa dinspre nord-vest. Într-o etapă mai tîrzie aşezarea a fost fortificată cu un val de pămînt placat cu pietre, lutuit şi ars, situat în exteriorul şanţului de apărare³. Considerăm că două au fost cauzele

care au determinat extinderea aşezării spre sud şi sud-vest şi anume: îngustarea suprafeţei locuite prin prăbuşirile malului şi înmulţirea populaţiei.

Grosimea maximă a stratului de cultură o întîlnim spre malul lacului unde ajunge la 1,20—1,50 m, stratul subţindu-se treptat pînă la dispariţie pe pante. În cursul săpăturilor s-au identificat puţine gropi de bordeie, aparţinînd numai nivelurilor inferioare. În cuprinsul stratului s-au observat numeroase pături de pămînt galben bătut reprezentînd „podelele” locuinţelor de suprafaţă.

Din structura acestor locuinţe, care s-au succedat timp de mai multe secole nu avem decît o cantitate relativ redusă de bucăţi de lut ars cu urme de pari şi de trestii. În schimb, din toate nivelurile coboară foarte multe gropi în formă de clopot, care au răvăşit în mare măsură depunerile ce formează stratul hallstattian. Totuşi conţinutul gropilor şi mai ales al acelor bîne păstrate, cu nivelul de săpare uşor de precizat şi cu fundul adîncit în pămîntul viu, ne ajută să precizăm conţinutul fiecărei faze şi respectiv evoluţia culturală.

Cercetările ne-au arătat că materialele ce ilustrează faza Babadag I sînt reduse cantitativ şi se găsesc aproape exclusiv în imediata vecinătate a malului. Materialele Babadag II se găsesc pe întreaga aşezare, dar nivelul corespunzător acestei faze are grosimea maximă tot în apropierea malului. Nivelul Babadag III este cel mai gros, descrescînd treptat pînă la dispariţia pe pante. Gropile în formă de clopot de la marginea aşezării (spre SE, S, SV) sînt în cea mai mare parte Babadag III, mai rare Babadag II şi foarte rare Babadag I. Asemenea constatări confirmă părerea noastră că aşezarea s-a micşorat prin prăbuşirile malului şi că a fost necesară o extindere spre sud-vest.³

Faţă de complexitatea problematicei pe care o ridică cercetarea unei asemenea aşezări reprezentative pentru Hallstattul timpuriu şi mijlociu din spaţiul balcano-dunărean, în primii ani s-au săpat şanţuri lungi şi mai puţin suprafeţe. Ulterior, după ce am obţinut o imagine de ansamblu, am considerat necesar să cercetăm integral anumite suprafeţe. În acest sens am început în 1973 cercetarea suprafeţei „R” de la limita sud-vestică a aşezării care are 300 m², respectiv 25 × 12 m. În anii 1973—1974 şi 1977—1981 suprafaţa „R” a fost săpată în întregime. Rezultatele parţiale ale acestor cercetări au fost comunicate în cîteva

¹ Sebastian Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 101—118.

² *Ibidem*, fig. 2/1—2.

³ În săpăturile noastre s-a constatat că înălţimea de pe malul lacului Babadag a fost locuită mai puţin intens şi în cea de a doua epocă a fierului (secolele V—III î.e.n.) şi în perioada de romano-bizantină (secolele V—VI), de cînd datează un zid de incintă, de piatră ce cuprinde şi chiar depăşeşte spaţiul locuit în epoca hallstattiană.

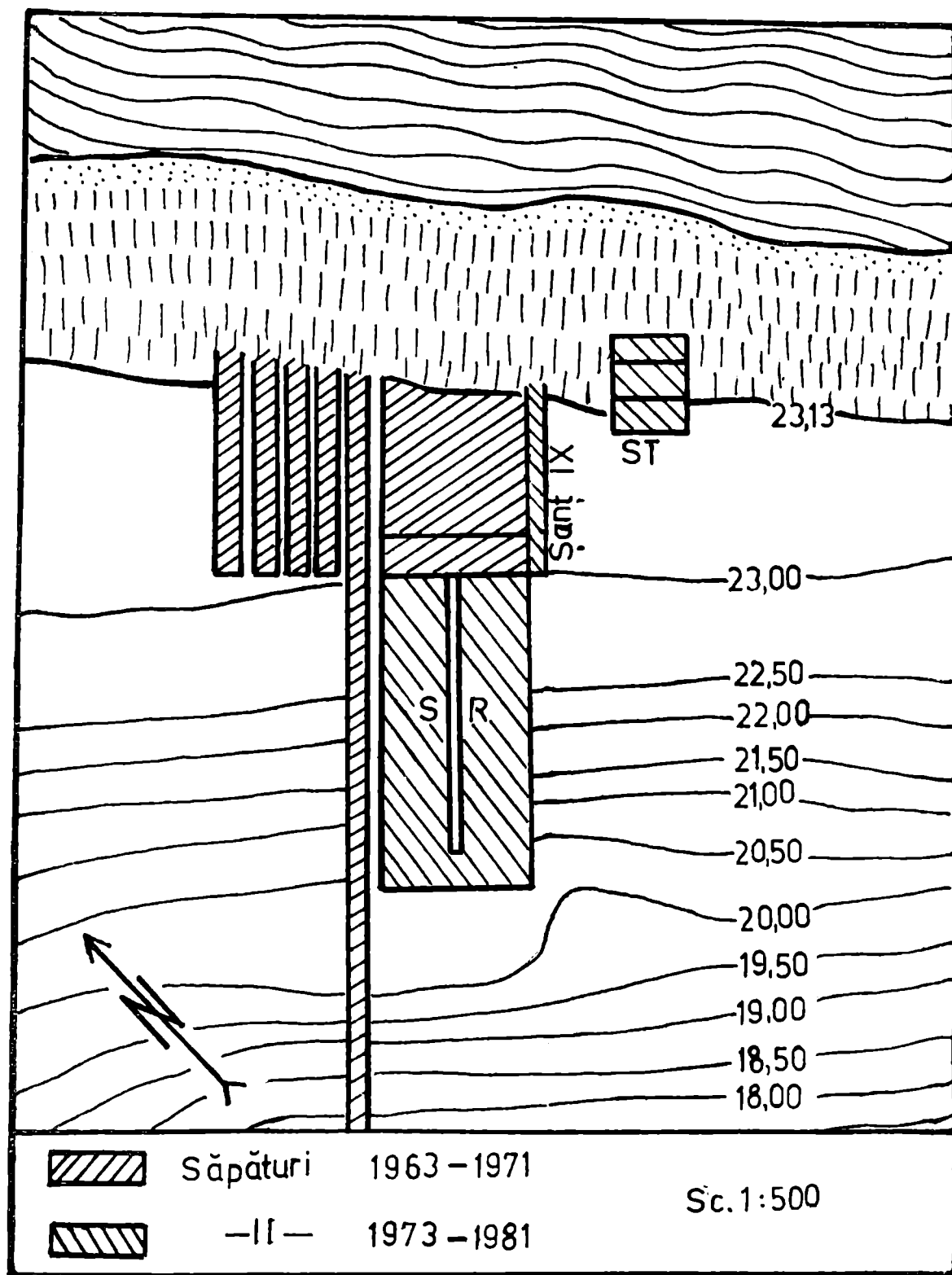

Fig. 1. Babadag. Săpăturile din sectorul central al aşezării hallstattiene.

Fig. 1. Babadag. Les fouilles dans le secteur central de l'établissement hallstattien.

rapoarte preliminare care n-au fost publicate. În acest raport prezentăm sumar situația generală din suprafața „R”. (fig. 1).

În cuprinsul suprafeței „R” situația stratigrafică nu este uniformă deoarece cuprinde parțial creștetul dealului, restul fiind pe panta de sud-

vest. În actualul strat vegetal gros de 10–15 cm apar resturi hallstattiene amestecate cu rare fragmente ceramice getice și grecești din secolele V–III î.e.n., precum și cu cioburi romane tirzii, secolele V–VI. Sub acest strat se află, până la adâncime de 1–1,10 m, un nivel compact cu material Babadag III, care se subțiază pe pantă până la dispariție. Un nivel Babadag II cu grosimea de numai 10–15 cm se constată numai în partea de nord-est, iar fragmente ceramice Babadag I apar sporadic în aceeași zonă.

În nivelul Babadag III s-au observat păături groase de lut galben, uneori ars, care indică mai multe locuințe de suprafață.

În suprafața „R” s-au identificat 64 gropi în formă de clopot cu adâncimi variabile între 1,20 și 2,50 m (fig. 2). Diametrul maxim aflat la fundul gropilor era aproape constant egal cu adâncimea. Gropile în formă de clopot, mai exact tronconice cu gîtul cilindric, erau amenajate cu grijă, avînd fundul perfect neted, orizontal, uneori ușor albiat. În mai multe cazuri s-au putut vedea în pereții gropilor urmele unei țurci, ca de țărșuș, cu care au fost săpate. Puține gropi aveau interiorul ars la roșu, majoritatea fiind numai afumate. În pămîntul de umplutură al gropilor s-au găsit în proporții variate: pietre, lutuială arsă cu impresii de pari și de trestii, oase de animale și fragmente de vase de lut. Forma, dimensiunile ca și grija cu care au fost făcute aceste gropi arată clar că ele aveau o funcție importantă în gospodăria locuitorilor așezării hallstattiene de la Babadag. Ele serveau pentru depozitarea proviziilor. Pe fundul unei asemenea gropi cercetate în 1963 s-a găsit un strat gros de 20 cm de grîu carbonizat.

Dispoziția gropilor de provizii în raport cu locuințele este greu de precizat deoarece partea superioară a gropilor s-a prăbușit. În două cazuri s-a putut constata că săparea gropilor a început de la suprafața podinii de lut bătut, care constituia nivelul de călcare din interiorul locuinței.

Am arătat că marea majoritate a gropilor din suprafața „R” datează din faza Babadag III și de asemenea că în așezarea hallstattiană de la Babadag, în care s-au diferențiat trei faze, a treia este cel mai bine reprezentată printr-un nivel cu multe resturi de locuire, a cărui grosime atinge, sau pe alocuri depășește, 1 m, ceea ce atestă o locuire îndelungată. În acest nivel ca și în gropile care-i aparțin apare ceramică de bună calitate cu suprafața lustruită de culoare neagră și mai rar cărămizie (fig. 3–4). În privința formelor distingem: „urna” bitronconică avînd pe pîntec proeminențe, (fig. 3/4), strachina cu marginea arcuită spre interior (fig. 3/5–6) și cana sau ceașca cu pîntec bombat avînd adesea caneluri verticale sau oblice asemănătoare unor coaste (fig. 3/1–3; 4/1–5). Ornamentarea cu caneluri apare relativ rar pe marginea unor străchini și pe mijlocul ceștilor și cănilor. Alături de ceramică fină apare și o categorie ceramică de factură grosolană, cu structură poroasă, de culoare cărămizie

sau cenușie reprezentată de vase-borcan adesea decorate cu cîte un brîu alveolar sub margine.

În ansamblu ceramica fazei Babadag III este foarte asemănătoare, din punct de vedere tehnic celei din faza Babadag II. Formele vaselor sînt în mare aceleași, intervenind doar unele deosebiri de amănunt. Principalul criteriu prin care putem deosebi ceramica fazei Babadag II de aceea Babadag III sînt bogatele ornamente incizate și imprimate cu motive specifice fazei II și lipsa totală a acestui mod de ornamentare pe ceramica fazei III.

Faza Babadag III diferențiată tipologic și stratigrafic pentru prima dată la Babadag, poate fi recunoscută în prezent în numeroase puncte din sud-estul României. Menționăm doar cîteva din descoperirile de acest fel: Enisala, punctul „Palanca”⁴, Beidaud⁵, Hirșova și Ghindărești⁶, Cernavodă⁷, Rasova⁸, Gura Canliei⁹, Gîrlîța¹¹ și Stoicani (necropolă)¹¹.

Pentru definirea completă a fazei Babadag III, respectiv a unei etape istorice distincte din evoluția culturii hallstattiene din sud-estul României, trebuie să raportăm conținutul fazei Babadag III la conținutul și cronologia fazei Babadag II, care datează din a doua etapă a Hallstattului timpuriu (Ha B) din sud-estul României, la cultura Basarabi, care a cuprins o mare parte a spațiului carpato-dunărean în perioada hallstattiană mijlocie și la cultura Birșești din Hallstattul târziu.

Stratigrafic s-a dovedit la Babadag că locuirea corespunzătoare fazei Babadag III a urmat după aceea a fazei Babadag II, caracterizată prin vase cu ornamente variate incizate și imprimate, între care predomină motivul ce constă din șiruri de mici cercuri concentrice unite prin linii tangente.

Subliniem constatarea că trecerea de la Babadag I la Babadag II s-a făcut pe nesimțite și tot astfel a avut loc tranziția de la Babadag II la Babadag III. Nimic nu evidențiază o schimbare bruscă. Așazarea de la Babadag a fost locuită în continuare de aceeași populație. Ceramica își păstrează calitatea și formele specifice tradiționale. Dispare doar moda ornamentării unor vase prin incizie și imprimare. Se observă modificări în formele vaselor, modificări inerente unei lungi evoluții.

Într-o groapă de mari dimensiuni din faza Babadag III cu multe resturi ceramice tipice Babadag III s-au găsit și trei fragmente dintr-un vas cu ornament propriu culturii Basarabi. Un alt fragment de vas tipic Basarabi s-a găsit în umplutura șanțului de apărare al așezării de la

⁴ Cercetări S. Morintz 1969 (inedite); E. Lăzurec, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Materiale*, Tulcea 1980, p. 146–152.

⁵ G. Simion, E. Lăzurec, *Peuce*, 8, 1980, p. 37–54.

⁶ S. Morintz și Done Șerbănescu, *SCIVA*, 21, 1974, 1, p. 53.

⁷ D. Berciu și colaboratori, *Materiale*, 7, 1962, p. 52–53.

⁸ M. Irimia, *Pontica*, 7, 1974, p. 75–138.

⁹ Idem, *Pontica*, 14, 1981, p. 67–89.

¹⁰ Sondaj S. Morintz, 1966.

¹¹ M. Petrescu-Dimbovița, *Materiale*, 1, 1953, p. 157 și urm. fig. 10–11, pl. 9–10.

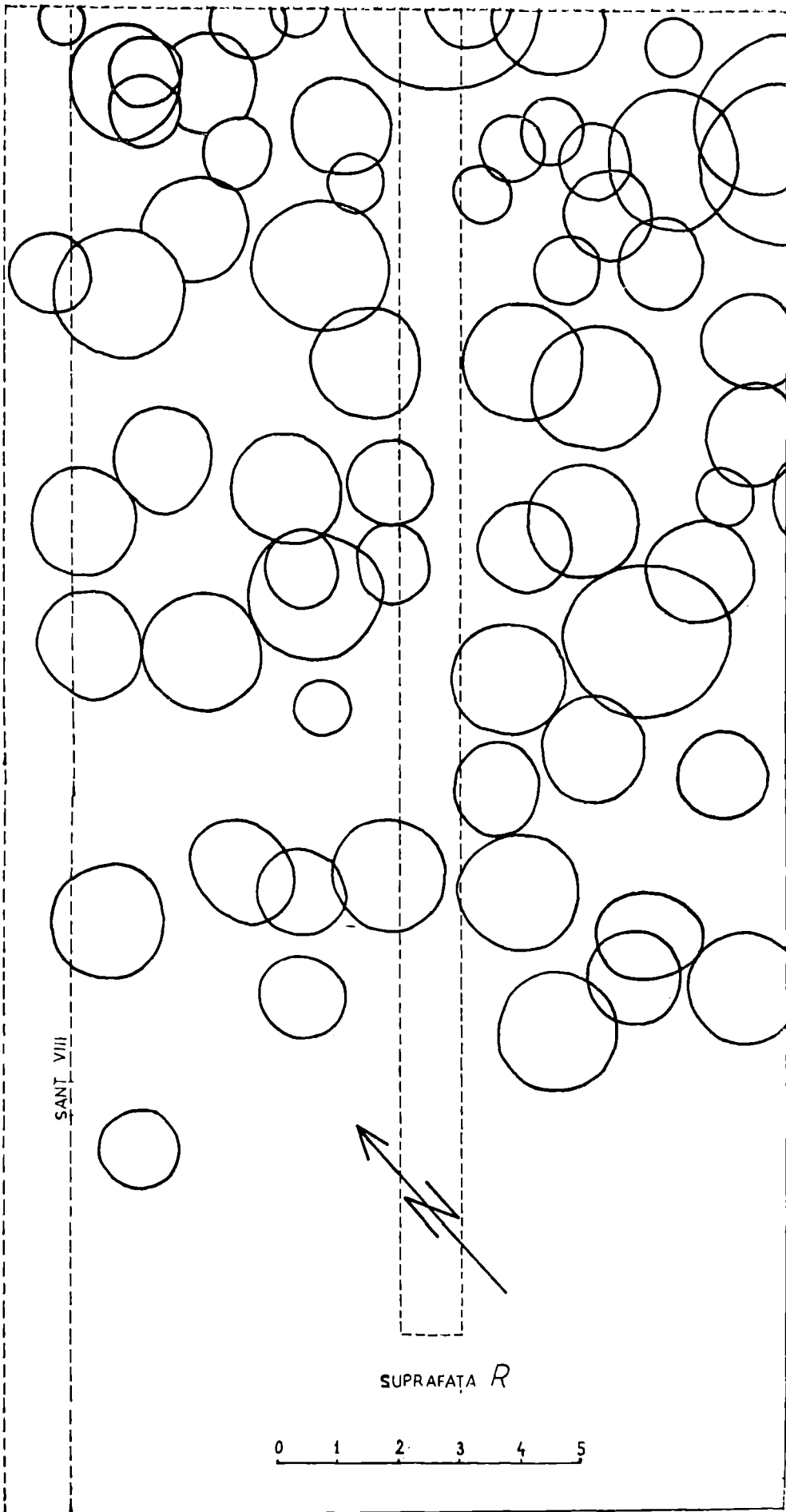

Fig. 2. Babadag. Gropile hallstattiene identificate în suprafața „R”.

Fig. 2. Babadag. Les fosses à provisions hallstattiennes identifiées dans la surface „R”.

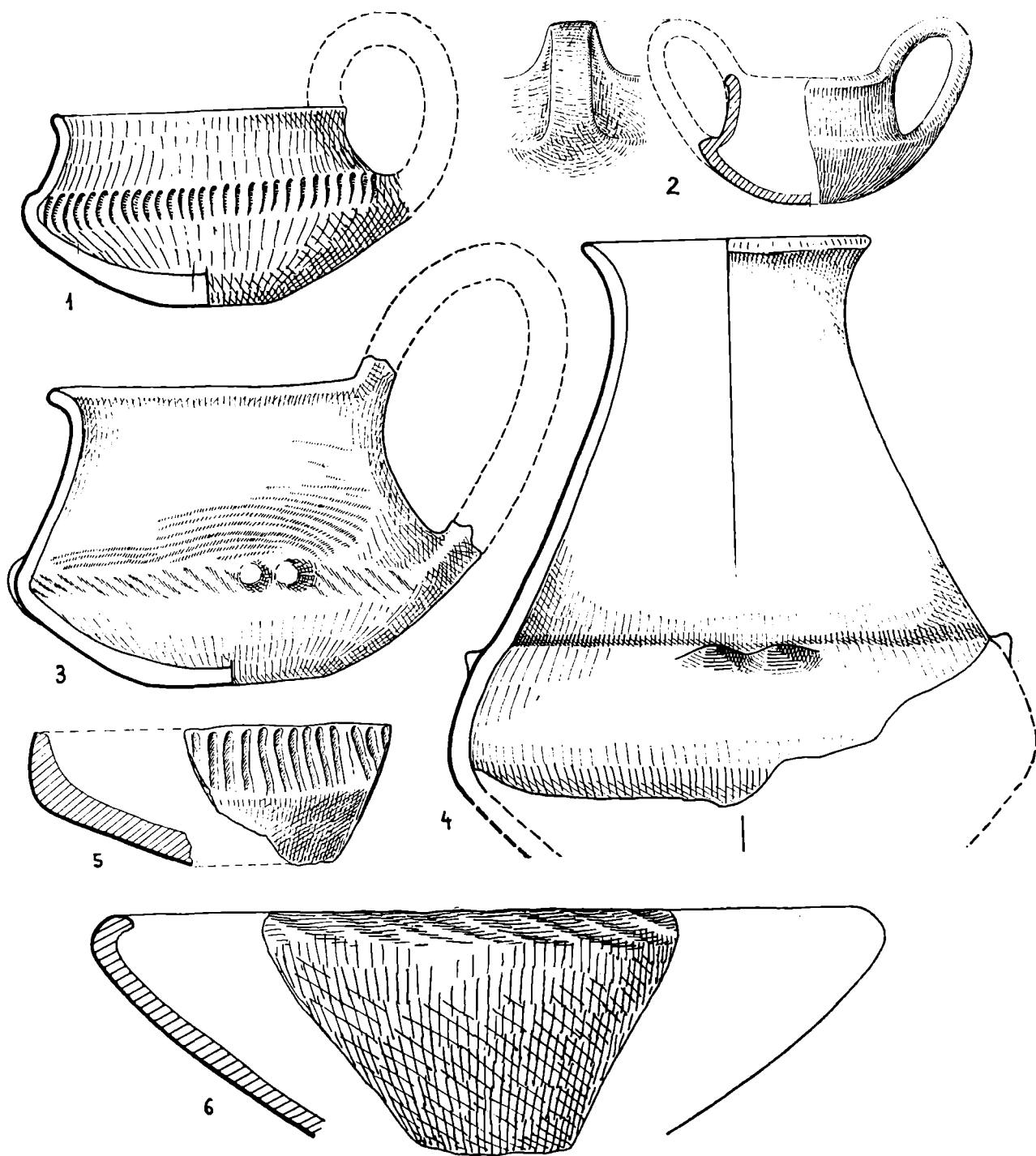

Fig. 3. Babadag. Vase din faza Babadag III.

Fig. 3. Babadag. Vases de la phase Babadag III.

Babadag. Ceramica de tip Basarabi de la Babadag nu poate fi considerată decît străină în raport cu mediul cultural local. Ea ajută la stabilirea raportului de contemporaneitate dintre cultura Basarabi și cea de a treia fază a culturii Babadag.

În Dobrogea nu este cunoscută nici o așezare a culturii Basarabi, care în Hallstattul mijlociu s-a răspândit din nord-estul Jugoslaviei, Banat și zona

Porților de Fier în Transilvania sudică și centrală, în întreaga Cîmpie Română, în sudul Moldovei cu o enclavă în zona Nistrului mijlociu. Pentru aprecierea raportului cronologic dintre culturile Babadag și Basarabi este bine să reamintim că faza Babadag II este documentată spre vest în Muntenia pînă la Dridu (la confluența Prahovei cu

Fig. 4. Babadag. Vase din faza Babadag III.

Fig. 4. Babadag. Vases de la phase Babadag III.

Ialomița¹², în zona orașului Călărași¹³, în estul județului Brăila¹⁴ și în județul Galați¹⁵. Puținul material ceramic publicat de la Popești-Novaci (spre sud de București) desemnat ca pre-Basarabi¹⁶ ilustrează un aspect de trecere de la faza II la faza III a culturii Babadag. Același spațiu geografic situat la vest și nord-vest de Dobrogea, de la Călărași și pînă în nordul județului Galați

este jalonat de descoperiri de tip Babadag III. Deci există dovezi că purtătorii culturii Babadag au populat și în faza III aproximativ același spațiu ca și în faza II. Descoperirea celor câteva fragmente ceramice Basarabi în mediu Babadag III indică o contemporaneitate, cel puțin parțială, dintre Babadag III și Basarabi. Descoperirile din estul Munteniei și sudul Moldovei dovedesc însă prezența ambelor culturi. Aspectul cultural corespunzător fazei Babadag III este rezultatul unei evoluții locale în întreaga zonă unde a fost documentată și faza Babadag II. Prezența bine documentată a culturii Basarabi în Cîmpia Română și în sudul Moldovei este evident rezultatul pătrunderii purtătorilor culturii Basarabi dinspre

¹² Informare făcută de Viorica Mihai la Sesiunea de rapoarte, Tulcea, 1980.

¹³ Cercetări S. Morintz pe Grădiștea Coslogeni.

¹⁴ N. Harțuche, *Catalogul Muzeului Brăilei*, 1976, fig. 371, 378.

¹⁵ În localitățile Stoicani, cercetări M. Petrescu-Dimbovița, *op. cit.*, p. 132 și urm.; Cavadinesti și Suceveni, cercetări I. T. Dragomir.

¹⁶ A. Vulpe, *Dacia*, N. S., 9, 1965, p. 116, fig. 7/1-7.

vest. Ei au ocupat aria culturii Babadag din stînga Dunării dar n-au putut pătrunde efectiv în Dobrogea unde aşezările Babadag III şi-au continuat existenţa şi unde nu sînt documentate aşezări Basarabi. În acest mod putem considera că descoperirile de tip Babadag III din estul Munteniei şi sudul Moldovei aparţin primei părţi a fazei Babadag III care pot fi contemporane complexelor Basarabi timpurii (aşezări şi necropole) din Oltenia şi Banat. Toate descoperirile de tip Basarabi din estul Munteniei, sudul Moldovei şi de la Nistrul mijlociu ilustrează faza „clasică” a culturii Basarabi, care a înlocuit cultura Babadag III şi a coexistat cu a doua parte a fazei Babadag III cînd cultura Babadag a continuat să evolueze numai în dreapta Dunării.

Ceramica din aşezarea hallstattiană de la Rasova ilustrează cele trei faze ale culturii Babadag. Împreună cu ceramica proprie fazei Babadag III s-au găsit fragmente de vase, care au fost puse în legătură cu cultura Basarabi, şi mai ales cu grupul pre-Basarabi, identificat la Popeşti-Nucet şi de aici concluzia unui aspect cultural de la începutul perioadei hallstattiene mijlocii, care conţine elemente timpurii Basarabi¹⁷. Studiul materialului de la Popeşti-Nucet desemnat ca pre-Basarabi ne permite să afirmăm că acesta reprezintă un aspect de tranziţie de la Babadag II la III.

Descoperirile de la Rasova atribuite unui orizont pre-Basarabi aparţin în realitate culturii Bîrseşti-Ferigile.

Referitor la sfîrşitul culturii Babadag, respectiv al fazei Babadag III, s-a afirmat că în anumite complexe din Dobrogea (la Beidaud şi la Tomis) s-au găsit fragmente ceramice greceşti din secolul VI î.e.n. În ceea ce ne priveşte putem face precizarea că în cele peste 100 de gropi Babadag III de la Babadag nu s-a găsit ceramică grecească, nici Ferigile-Bîrseşti şi nici nord-pontică.

Cînd se sfîrşeşte cultura Babadag?

Problema se pune la fel şi pentru cultura Basarabi din Cîmpia Română¹⁸ şi din sudul Moldovei. După o perioadă înfloritoare, corespunzătoare Hallstattului mijlociu, cînd în stînga Dunării evolua cultura Basarabi iar în Dobrogea cultura Babadag, în faza III, Hallstattul tîrziu este ilustrat de foarte puţine urme Bîrseşti în Dobrogea, documentarea pentru estul Munteniei fiind aproape inexistentă. Materialele de tip Bîrseşti n-au tipologic legătură cu cele de tip Babadag III.

LES FOUILLES DE BABADAG, 1973—1974 1977—1981

RÉSUMÉ

Les fouilles commencées en 1962 dans l'établissement hallstattien de Babadag ont défini la culture dénommée de

type Babadag, qui a évolué dans la zone istro-pontique du XIe jusqu'au VIIe siècle av. n. è. Dans son évolution trois phases ont été différenciées. Les deux premières correspondent à la période hallstattienne ancienne, la troisième à la période hallstattienne moyenne.

De 1973 à 1981 on a fouillé la surface „R” de 300 m², qui comprend en partie le haut plateau et la pente sud-ouest. Dans cette aire on a relevé des vestiges sporadiques de la phase Babadag I, un mince niveau Babadag II et un autre bien plus épais Babadag III. Les dépôts qui correspondent aux trois phases s'amincissent progressivement sur la pente, pour disparaître finalement. La couche Babadag III atteint à la limite nord-est de la surface „R” l'épaisseur maximum 1 m.

Dans la couche Babadag III on a relevé les vestiges successifs de plusieurs habitations de surface, pourvues de „planchers” de terre glaise jaune battue, parfois brûlés jusqu'à la couleur brique. Un élément qui caractérise les établissements hallstattiens du type Babadag c'est le grand nombre de fosses à provisions en forme de cloche. Rien que dans la surface „R” on en a dénombrées 64, appartenant en grande majorité à la phase Babadag III.

Autant dans la couche de la troisième phase que dans les fosses on a trouvé un grand nombre de fragments céramiques, d'ossements d'animaux et, en nombre très réduit, des morceaux d'enduit calciné des habitations détruites.

Le matériel le plus significatif pour la définition de la phase Babadag III est la céramique. Les principaux types de vases continuent sous une forme évoluée les types de la phase Babadag II. Ainsi, l'on rencontre fréquemment le vase bitronconique de dimensions moyennes ou grandes à protubérances (parfois repoussées de l'intérieur) sur les épaules du vase, l'écuelle au bord recourbé vers l'intérieur et la tasse à une ou deux anses surélevées. Les trois types susmentionnés sont d'une bonne facture technique et à surface polie. Suivant le degré de cuisson, leur couleur est le plus souvent noire, mais l'on rencontre aussi des exemplaires de couleur brique. A noter que la plupart des vases bitronconiques (ou „urnes”) ont leur surface extérieure noire et celle intérieure brique. Le riche décor réalisé par incision et impression de la phase Babadag II disparaît. Dans la phase Babadag III l'on ne rencontre plus que sur quelques écuelles ou tasses des ornements simples, faits de cannelures. Le quatrième type de vase fréquent dans la troisième phase est le pot de facture grossière, le plus souvent muni d'un cordon alvéolaire, de couleur brique ou gris-brique.

Mentionnons également que dans la phase Babadag III l'emploi des objets de fer devient courant.

Grâce à la détermination précise des éléments spécifiques de la phase Babadag III une série de découvertes antérieures de la zone istro-pontique peuvent être intégrées dans l'aspect unitaire Babadag III. Autant par le nombre des sites que par l'épaisseur des dépôts l'aspect Babadag III illustre dans la zone istro-pontique une période longue et prospère qui se situe, sans limites chronologiques précises, aux VIIIe et VIIe siècles av.n.è. L'aspect culturel est attesté dans toute la Dobroudja, dans l'est de la Muntenie et le sud de la Moldavie. A un certain moment son évolution ne se poursuit plus que dans la Dobroudja, les zones situées à gauche du Danube étant désormais occupées par la culture de Basarabi. Aucun site relevant de celle-ci n'a été attesté jusqu'à ce jour dans la Dobroudja. Le parallélisme chronologique entre les cultures Babadag III et Basarabi est confirmé par la découverte de quelques fragments de céramique Basarabi dans le milieu Babadag III de la Dobroudja.

Un problème qui reste à être élucidé est celui de la fin, qui semble avoir été brusque, de l'aspect Babadag III. Ce qui apparaît comme certain, c'est qu'au VIIe siècle, lorsque disparaissent les établissements Babadag III de la Dobroudja, disparaissent également les établissements Basarabi de l'est de la Muntenie et du sud de la Moldavie. Aucun rapport direct entre l'aspect Babadag III et les découvertes sporadiques du type Bîrseşti Ferigile, appartenant au Hallstatt tardif, n'a pu être établi jusqu'à présent.

¹⁷ M. Irimia, Pontica, 7, 1974, p. 120, şi urm.

¹⁸ A. Vulpe, MemAntiqu, 2, 1970, p. 202—203.